

URSPRUNGET

I veckans upplaga av Örnén och Kråkan behandlas nya diktsamlingar av fyra av det svenska språkets mest uppburna poeter Birgitta Lillpers, Niklas Rådström, Björner Torsson och Agneta Enckell. De fyra böckerna har det gemensamt att de går till källan, pröva grunden. Men är grunden i vår tid något mer och annat en avsaknad av grund? Lyssna till eller läs Magnus William-Olssons recension.

[Lyssna till recensionen? Klicka på pilen!]

Ursprung. Redan ordet känns obekvämt, lite farligt nästan. Vad menar du med det, Magnus? Jag? ... eh, jag tänker på en... plats jag ofta återvänt till, en filologisk ort, men också ett inre topos som ibland dyker upp när jag rör mig genom det som kommit att bli mina landskap i Grekland, i Spanien eller Sverige.

/.../

**Det svala vattnet sorlar bland
äppelträdgrenar och rosor skuggar
hela stället. När löven rister
sänker sig sömnen djupt**

**Här finns en hage med hästar,
av vårblommor full och av milda vindar**

/.../

Sapfo.

Här anmäler sig förstås alla de förmaningar om det farliga Arkadien och längtan till ett förlorat ursprung, *Et in Arcadia ego*, som samtiden är så full av. Det estetiskt dubiösa och ideologiskt vanskliga att i fantasin placera sig i ursprunget, som alltid förstås är idealt och aldrig opolitiskt. Den vägen ska jag lämna obeträdd här. Låt oss istället gå till själva ursprunget, det som springer fram ur själva *ur*, ur början – källan där det svala vattnet sorlar.

Källors källighet är lätt att känna igen, men svår att förklara. Att stöta på en källa i naturen, där grundvatten kväller fram ur marken, eller urberget, är en sensation man önskar att alla människor får vara med om ibland. En urscen. Följ vattendraget uppströms, och till sist är du där. Eller stöt bara på det där svala vattnet som går i dagen och rinner undan, nånstans i fjällen eller i skogen. Fyll ditt kärl och drick.

Birgitta Lillpers har skrivit en svit dikter, *Källda*, som också kunde vara ett manus till en film, om en kvinna som under fyra årstider helt praktiskt rensar, renar, vårdar och vakar över en källa. Ursinne driver henne. Det ursinne, anar man, som kommer sig av att sinnet rört vid något urligt. Dikter sprungna ur *ur*, men inte i betydelsen "början", utan snarare i betydelsen "grund." Att röra vid grunden. En sorts visshet.

Som jag läser boken rymmer den en rad som alla de övriga förhåller sig till, en rad som lyder: "Jag vill faktiskt inte leva."

Det är en av dessa fraser som bara kan svaras, och därmed kritiskt, filosofiskt bearbetas, i handling. Så läser jag Lillpers drabbande lilla bok. Dess jag står vid upphörandet, finner denna möjlighet, och väljer den: I stället för att dö går hon till källan, ett värv lika arkaiskt, nästan, som det att ta sig av daga.

/.../

**varje dag måste ytan renas
från ditblåst
och nedfallet.**

/.../

Boken beskriver detta och egentligen inget mer. Svårigheter övervinns. Ibland går dikten över till orsamål, vattnet betar sig, vargar kommer och dricker ur källan. Och till sist är nåt slag kretslopp slutet och dikten lämnar sitt ämne att fortleva utanför läsandets och läsarens domän.

Det finns inte mycket annat att säga om denna bok. Den är i sig själv en källa förstås, fastän konceptuell, och den skulle utan tvekan kunna vara eller bli något annat än en diktsvit, en film som sagt, musik kanske, ja *Källda* kan mycket väl visa sig vara ett operalibretto om rätt tonsättare får fatt i den, eller en terapiform.

Niklas Rådströms diktsamling, *Då, när jag var poet*, rymmer också en källa, fast i bestämd form, "Källan". Den reser dock helt andra frågor och förväntningar. Där Lillpers dikter söker sitt berättigande i nödvändigheten söker Rådströms poesi vilset sitt bland idéer och ideal. Den källa han skriver om saknar all källighet, den är tvärt om uttryckligen något annat, bildledet i en oklar metafor. Men vilket är sakledet? Dikten provar sig fram. Källan är "den gåta som är jag". Ja, källan visar sig kunna vara bild för allt möjligt, en hel liten filosofi om intighet och vara och gemenskap. Inte särskilt djup.

Samma problem vidhäftar de flesta av dikterna i boken. De är fulla av alltför allmänna och vagt artikulerade idéer. Om kärlek, om poesin, om minnet, historien, tiden och inte minst om människan:

/.../

**En människa är
vad en människa är.
Den som älskar är
vad en människa är.
En människa är den som älskar
vad en människa är
och det en människa är
är allt.**

Här verkar upprepningen tömmande. Utsagan om människans vara blir genom upprepandet av vad hon är allt tommare tills den står fram i avklädd meningslöshet. En antihumanism skuggar det explicita hävdandet. Tack och lov. Utan sådana paradoxer skulle Rådströms ideal kännas svåruthärdligt jolmiga.

Men boken rymmer åtminstone en avdelning som, liksom Lillpers bok, berör mig starkt och otvetydigt. Också det en poesi skriven helt intill upphörandet, i beröring av ett *ur*.

Niklas Rådströms böcker antar som regel en välvillig läsare. Det är barnsligt och lite rörande. De personer han skriver fram som författare till sina böcker klär ut sig och ser roliga ut. De lägger pannan i djupa veck och är allvarliga. De förmanar och docerar. De fångar infallet och skämtar. De griper oförväget över väldiga ämnen. Sen tar de av sig förklädnaden och bockar förtjust åt applåderna. Jag måste erkänna att jag är svag för typen, för det ogarderade och intima i förfarandet.

På samma tillitsfulla vis vänder sig även sviten "Huddinge sjukhus, höst som vår, sommar som vinter" till läsaren. Den person dessa dikter handlar om är dödligt sjuk och författaren som berättar om det hela är intresserad av döden. De två är förstås på ett plan en och samme. Genren är välbekant. Jag kommer att tänka på en liten skrift av Lasse Söderberg som endast rymmer ett foto av Pascual Borzelli, vilket avbildar poeten naken och utmärkt glad med döds-kalle och stearinljus, en liten förklarande text om att poeten nyss rest sig från dödlig sjukdom samt en enda sonett som, efter barock förebild, talar om fotografiet i ett *memento mori*: "Här ser ni honom ömkansvärd och naken. / Helt nyss var han den alltför plötsligt döde./ Nu är han åter levande och vaken." Och så vänder dikten i den avslutande terzinen och låter istället fotot tala till poeten: "Glöm ej, du fåvitske, förnöjde gamling / som prisar stort ditt lyckosamma öde: / snart klämtar klockan till förnyad samling." Applåden som på en gång bekräftar och upphäver det dödsallvarliga i scenen, är om inte inskriven så avgjort förutsatt i verket.

Niklas Rådström är inte lika radikal och burlesk som Lasse Söderberg, men sviten från Huddinge sjukhus rymmer samma ingredienser. En spegling i döden inför publik. Den slutar:

**Den vita venen som hänger som en blomstjälk ur mitt bröst.
Den svarta ormen som äter sin egen svans.
Nyckeln som glömt koden till låset.
Blodet som en vilsen förskolegrupp,
bläddrande i blinda böcker.**

I **Björner Torssons** författarskap finns ytterligare en sorts källa, en urscen diktaren aldrig kommer över eller i alla fall alltid återvänt till genom författarskapet. Det är en scen från barndomen då en kamrat på isen drunknar utan att gossen som ska bli poet förmår hjälpa honom. I den avslutande dikten i sin nya bok, *Vara sten i sin sko*, skriver Björner Torsson ånyo om händelsen:

**Behövs bevis
Hugga sten i trä
Fuck you drunkna
Fyck you drunkna
drunkna drunkna
Alltså samma väg
gå samma gamla svartna vattenhål och dit
efter snart 80 år ska hålet hämta mig
den absoluta svärtan i en ram av is och klirr
fem tusen döda och en miljon i samma hål
så var det fönsterspikat
och måste bändas upp igen
min vän har hunnit svartna blank i vattnet**

**för att slippa ruttna svärtna halkna
drunkna kväsna och durunkna
gå in som ål i vakens hals
föra undan hålet för att komma till
och stoppa hålet i en ficka
Behövs bevis?**

Hela boken kan läsas som ett farväl. Den är liksom skriven med döden framför näsan. Björner Torssons poesi försvor sig redan från början åt idén om språket som något alltid större och mer. Hans verk har också blivit ett verk i ständig expansion. Även slutet är en öppning. Jag känner inte till vad som finns av litterär kvarlåtenskap – Björner Torsson dog den tionde maj – kanske finns där flera dikter och böcker, det kan man hoppas, men som signerad slutpunkt på detta lekfullt poetiska författarskap, som inleddes redan 1964, är dikten magnifik.

Också **Agneta Enckells** nya diktsamling, (*med eget namn, utan namn, ditt namn*), söker sig till ett ursprung, det då hon blev mor. Diktsamlingen är en sorts auto-ikon, om jag får uttrycka mig så, närmare bestämt en *glykofilousa* som det heter på grekiska – de ”söta” eller ”ljuva kyssarnas” modersikon. En minst sagt riskabel genre.

I Enckells bok är ursprunget förstuds ett delande, liksom varje barnsbörd skiljer – barnet från modern och omvänt, modern från kvinnan innan, ensamhet från ensamhet. Ett skiljande som blickar in mot ett ursprung som väl är ett slags förseglat Arkadien:

”vad ser du bakåt och inåt” (*skrinet*)

”ur vilket vi inte vet ”

I den delandets genealogi poeten tecknar har namnet, som bokens titel antyder, en särskild plats. Man känner igen en vis sorts psykologisk subjektism från en tid då Agneta Enckell – i likhet med mig – var ung:

i namnet

finns

kärleken

*

i begäret

det

namnlösa

Det är inte en riktigt lyckad bok. I likhet med Niklas Rådströms vispar den mest runt i alltför välbekant tankegods. Båda böckerna har också försetts med retsamma noter och kommentarer, som för att försäkra sig om att läsaren inte går miste om någon enda av djupsinnigheterna.

Diktens diktighet är inte lika lättigenkännlig som källors källighet. De springer inte ur geologiska förhållanden. Men det är ingen hemlighet att diktare gärna söker dem invid det ursprungliga, språnget, det som springer ur *ur*. Poesin stöder sig på det som är *authentikos*, på det tillförlitliga, på själva grunden, må den sedan kallas verklighet, tradition, musa, evighet eller de yttersta villkoren.

Det dessa böcker i vidare mening prövar är därför vad som möjligen kan gälla för tillförlitligt i en tid när den enda gemensamma grunden förefaller vara avsaknad av grund? *Ur* är numera *inget-ur*. Inte ens geologin och grundvattnet är längre tillförlitligt. Ormen biter sig inte längre i svansen. Kretsloppen är brutna. Moder är inte självklart den som inuti sig låter unge växa från cell till människokropp. Oss återstår biopolitik, atropocen och klimatkatastrof.

Ja också poeten, hen som går till ursprunget, källan, ursinnet för att finna orden av nödvändighet som kräver av oss att vi svarar dem med inget mindre än våra levande liv, den poeten är kanske också numera bara roll och myt, när vi kan fantisera om att vara eller möta i ett idealt och oåterkalleligt Arkadien.

(med eget namn, utan namn, ditt namn),
Agneta Enckell
Förlaget, 2020

Källda
Birgitta Lillpers
Pequod, 2020

Då, när jag var poet
Niklas Rådström
Bonniers, 2020

Vara sten i sin sko
Björner Torsson

Nirstedt/litteratur, 2020